

Shneyder L. B. Professionalnaya identichnost : teoriya, eksperiment, trening [Professional identity: theory, experiment, training] / L. B. Shneyder. – M. : Izdatelstvo Moskovskogo psihologo-sotsialnogo instituta, 2004. – 600 p.

9. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М. : Прогресс, 1996. – 344 с.

Jerikson Je. Identichnost': junost' i krizis [Identity: youth and crisis] / Je. Jerikson. – M. : Progress, 1996. – 344 p.

УДК: 159.922.1-053.2:343.61-055.2

О. В. Радзевілова

Received June 19, 2014;

Revised July 17, 2014;

Accepted January 25, 2015.

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖІНОК, ЯКІ СКОЇЛИ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ ДІЯННЯ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

У статті відображено результати дослідження індивідуально-психологічних характеристик жінок, які вчинили суспільно небезпечні діяння проти життя та здоров'я особи. Розвідка ґрунтується на аналізі актів проведення стаціонарних судово-психіатричних (із психологічним дослідженням загальних характеристик особистості) та комплексних судових психолого-психіатричних експертиз щодо жінок, обвинувачених за злочини проти життя та здоров'я особи. У вибірці виокремлено різні групи жінок-злочинниць на основі психічного стану зазначених осіб на момент вчинення злочину. Результати дослідження дали змогу виокремити найтипівіші риси в структурі особистості, притаманні цьому контингенту злочинниць. Проаналізовано психологічні характеристики жінок, які вчинили злочини, за наявності різних нозологічних груп психічних розладів, що не скасовують осудність (тобто психічні захворювання, які не впливали на здатність особи усвідомлювати значення своїх дій та / або керувати ними на момент вчинення правопорушення) агресивних злочинних дій. Виокремлено основні риси емоційно-вольової сфери в структурі особистості зазначеного контингенту. Сформульовано основні положення щодо впливу психологічних чинників на формування асоціальної спрямованості жінок, які вчинили агресивні злочини. Проаналізовано взаємовплив певних рис особистості та конкретної життєвої ситуації, яка в подальшому призводила до злочину.

Ключові слова: жіноча злочинність, суспільно небезпечні діяння проти життя та здоров'я особи, осудність, психологічні властивості особистості жінок.

Radzevilova O. V. Psychological Characteristics of Women who Committed Socially Dangerous Acts Against Human Life and Health. This article presents the results of a study of individual psychological characteristics of women who have committed socially dangerous acts against human life and health. The study is based on analysis of stationary forensic psychiatric (including a psychological study of general characteristics of an individual) and comprehensive forensic psychological and psychiatric examinations of women accused of crimes against human life and health. The sample herein presents several groups of women, who were divided based on their mental state at the time of committing offence. Results of the study allowed determining typical features within the structure of personality that are specific to the given contingent of criminals. The article analyzes psychological characteristics of women who have committed crimes in the presence of various nosologic groups of mental disorders, not excluding criminal sanity (mental illnesses that do not affect the ability of a person to realize the significance of their actions and / or control them at the time of offense) in respect of aggressive criminal acts. The results of the research define the main features of emotional-volitional sphere in the personality structure of the abovementioned group. The study has formed the main principles of the impact of psychological factors on the development of asocial nature of women who have committed aggressive criminal acts. The study contains the analysis of mutual interference of certain personality traits and life situation, which subsequently lead to committing a crime.

Keywords: female criminality, delinquency, socially dangerous acts against human life and health, criminal sanity, psychological personality traits of female criminals.

Радзевилова А. В. Психологическая характеристика женщин, которые совершили общественно опасные деяния против жизни и здоровья человека. В статье отражены результаты исследования индивидуально-психологических характеристик женщин, которые совершили общественно опасные деяния против жизни и здоровья человека. Исследование основывается на анализе актов проведения стационарных судебно-психиатрических (с психологическим исследованием общих характеристик личности) и комплексных судебных психолого-психиатрических экспертиз в отношении женщин, обвиняемых в преступлениях против жизни и здоровья человека. В выборке выделены группы женщин-преступниц на основе психического состояния указанных лиц на момент совершения преступления. Результаты исследования позволили выделить типичные черты в структуре личности, присущие данному контингенту преступниц. Проанализированы психологические характеристики женщин, совершивших преступления, при наличии различных нозологических групп психических расстройств, не исключающих вменяемость (т. е. психические заболевания, которые не влияли на способность лица осознавать значение своих действий и/или руководить ими в момент совершения правонарушения) на агрессивные преступные действия. Выделены основные черты эмоционально-волевой сферы в структуре личности указанного контингента. Сформулированы

основные положения относительно влияния психологических факторов на формирование асоциальной направленности женщин, совершивших агрессивные преступления. Проанализировано взаимовлияние определенных черт личности и конкретной жизненной ситуации, которая в дальнейшем приводила к преступлению.

Ключевые слова: женская преступность, общественно опасные деяния против жизни и здоровья человека, вменяемость, психологические свойства личности женщин.

Постановка наукової проблеми та її значення. Пріоритетна для жінки роль передусім пов'язана з вихованням дітей та визначає особливості її становища у структурі суспільства. Упродовж останніх років жіночій поведінці все більше стають притаманні насильницькі способи розв'язання конфліктних ситуацій. Поширеність алкоголізму, наркоманії серед жінок, тенденція наближення до типово чоловічої ролі у суспільстві зумовлюють збільшення злочинів, які скоїли жінки у стані сп'яніння. Злочинна активність жінок має хвилеподібний характер [1]; наразі відзначається збільшення агресивних злочинів проти життя та здоров'я особи, які вчинили жінки. Як наслідок цього, упродовж останніх років у загальній структурі злочинності простежуємо збільшення частки злочинів, скоєних жінками, які раніше мали суто чоловічий характер. До суто «жіночих» злочинів кримінологи, зазвичай, зараховували діто-вбивство, вбивство осіб із найближчого родинного кола, підпали. Проте жінки все частіше вчиняють злочини у сфері професійної діяльності (розкрадання майна, омана покупців) та злочини, зумовлені сімейно-побутовими проблемами (насильницькі злочини) [2].

Поведінка жінок на момент вчинення суспільно небезпечного діяння характеризується особливою зухвалістю і жорстокістю, що протиставляється традиційному розумінню гендерних відмінностей [3]. Відмінності, притаманні певній статі, мають не тільки біологічне, а й соціальне відображення змін у статево-рольовій та психобіологічній диференціації особистості.

У зв'язку зі зростанням жіночої злочинності зріс інтерес і до особистості жінки-злочинниці як до суб'єкта злочину на усіх стадіях процесу правосуддя, зокрема й до залежності від впливу наявних у них психічних патологій задля розв'язання питань обсягу осудності (В. І. Васяніна зі співавт., 2008; Putkonen H. et al, 2007; Е. В. Королева, 1987; Т. Б. Дмітрієва та К. Л. Иммерман, 1998; М. А. Качаєва, 1999; Н. К. Харітонова, 1998 та ін.). Проте визначення медичного критерію осудності зазначеного контингенту є прерогативою судових експертів-психіатрів у

межах проведення судово-психіатричної експертизи. Щодо жінок, які визнані експертною комісією такими, що могли усвідомлювати значення своїх дій та / або керувати ними на момент вчинення злочину, задля розв'язання юридичних питань потрібно звертатися до питань судово-психологічної експертизи, зокрема експертного дослідження емоційного стану підекспертної на період правопорушення (наприклад, наявність фізіологічного афекту, стану фрустрації, емоційної напруги тощо) та наявності індивідуально-психологічних властивостей, які могли вплинути на здатність усвідомлювати значення своїх дій та / або керувати ними під час вчинення насильницьких дій.

Як зазначалося вище, жіноча злочинність характеризується перевагою агресивного компонента в структурі злочинів. При цьому, за даними деяких авторів, жінки частіше скоюють злочини проти людей із найближчого оточення (В. Бурлаков, 2000; Ю. Агеєва, 2001; P. Robbins et al, 2003; Н. К. Харітонова зі співавт., 2006).

Агресивність загалом можна розглядати у декількох аспектах: 1) як індивідуально-психологічну характеристику особистості жінки, що виступає загальним способом реагування в будь-яких конфліктних ситуаціях; 2) як ситуативну (реактивну) відповідь на психотравматичну, фрустраційну ситуацію [4, 97].

Вивчаючи структуру насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняють жінки (з погляду відображення в них індивідуально-психологічних, психоемоційних особливостей), потрібно брати до уваги, що «особистість» – це складне динамічне утворення. Тому будь-яке окреме психічне явище має власні закономірності і якості, але водночас у них відображається вся цілісність особистості. Пояснити складну структуру діяльності особистості не можливо лише біологічним підґрунтям чи тільки впливом соціальних чинників, а лише у поєднанні її трьох елементів: біологічного, соціального, духовного (С. Д. Максименко та співавт., 2007). Тобто наявність агресивності як індивідуально-психологічної риси особистості жінки не є основним та вичерпним чинником формування злочинної поведінки, а може лише опосередковано зумовлювати мотиваційний компонент насильницьких дій, бути додатковим засобом для досягнення поставленої мети. Та навпаки, вроджені та соціально зумовлені характеристики особистості можуть згладжувати ступінь агресивності, стримувати її у зовнішньому виявленні. Тому вивчення особливостей структури особистості жінки загалом (зокрема й такі соціально обумовлені показники, як морально-етична сфера та ціннісні орієнтири, особистісна зрілість, світогляд, життєвий

досвід, прийнятні соціальні ролі) визначають характер взаємодії із суспільством, в тому числі відображаються у скоєному злочині.

Вивчення зв'язку агресивних дій жінок та їх психологічних особливостей (зокрема із урахуванням взаємодії «особистість та ситуація») дає змогу відмежувати в структурі особистості найтипівіші риси, важливі для формування агресивних дій (таких, як стереотипний механізм взаємодії із довкіллям) від ситуативно обумовлених форм агресивного реагування.

Незважаючи на численні дослідження особистості жінки-злочинниці, мало досліджено питання взаємодії психосоціальних чинників та конкретної ситуації, що має значення при проведенні судово-психологічної експертної оцінки злочинних дій.

Збільшення кількості агресивних злочинів проти життя та здоров'я особи, що скоюють осудні жінки, актуалізує питання дослідження психосоціальних аспектів структури особистості, з урахуванням емоційного стану не тільки під час скоєння злочину, а й у передкримінальний період, характеру стосунків із потерпілим (особливо для жінок-жертв домашнього насилля).

Аналіз досліджень цієї проблеми. Одним із перших на властивості особистості жінок-злочинниць, а також на особливості скоєних ними злочинів, звернув увагу Ч. Ломброзо [2]. Його погляди втілені у роботах багатьох дослідників (Ю. М. Антонян, 1992; Харитонов, 1998; А. Р. Ратінов, 1998; Д. А. Гуазова, 2007; Я. А. Іноземцева, 2009 та ін.). У цьому напрямі дослідження розкривають соціальні, психологічні, кримінально-правові характеристики особистості жінки-злочинниці, виявляють зв'язки окремих властивостей особистості жінки-злочинниці з характером вчинених нею злочинів, а також причини і механізми злочинної поведінки.

У деяких дослідженнях приділено увагу соціальним чинникам кримінальної поведінки жінок (S. Hodgins et al., 1996; R. Dean et al., 2006 та ін.).

Існують численні наукові роботи, присвячені особливостям мотиваційної сфери цієї категорії злочинців (П. С. Дагель, 1974; А. І. Алексєєв, 1982; Б. С. Волков, 1982; М. І. Єнікєєв, 1996; К. Е. Ігошев, 1974; В. В. Лунєєв, 1991; М. Кудрявцев, 1986, 1998; Л. М. Щербакова, 2005; Ю. М. Антонян, 2005; Н. В. Саричєва, 2007 та ін.).

Агресивні дії жінок як захисний механізм розглядали Ю. М. Антонян, 1992; Е. Сомаск, 1999; В. В. Кримкін, 2008. Відзначимо, що на фоні

тривалої фрустрації та емоційного напруження жертви внутрісімейної агресії часто самі стають суб'єктом злочину, тобто жертва й агресор ніби обмінюються позиціями (Р. Берон, Д. Річардсон, 2000; Ю. Агєєва, 2001; С. А. Simmons, 2008).

Агресивні дії жінок пояснювалися також із урахуванням віктимної поведінки. Так, за даними А. С. Вяткіної, О. Г. Зубової (2008), жінки, які самі у дитинстві зазнавали сексуального та фізичного насилля в сім'ї, найчастіше у подальшому штучно створювали конфліктні ситуації задля емоційної розрядки.

Мета статті – дослідження ролі властивостей особистості у формуванні агресивної поведінки жінок, які вчинили суспільно небезпечні діяння проти життя та здоров'я особи та визнані осудними. Завдання статті полягає в описанні наявних психосоціальних показників у структурі особистості жінок-злочинниць, які визнані судово-психіатричною експертною комісією такими, що могли усвідомлювати значення власних дій та / або керувати ними на період вчинення суспільно небезпечного діяння проти життя та здоров'я особи.

Методи та методики дослідження. Інструментом дослідження є спеціально розроблена карта обстеження, яка складається з декількох блоків. Весь спектр показників, які увійшли до карти обстеження, викладено пунктами, у яких відображені соціально-демографічні показники, анамнестичні дані у вигляді анамнезу життя, сімейного анамнезу, характеристики кримінального правопорушення, дані психологічного дослідження актуального стану підекспертної під час проходження експертизи (особливості емоційно-вольової сфери, особистісні риси досліджених, особливості перебігу когнітивних процесів), характер стосунків із потерпілим, віктимність поведінки.

Під час дослідження використано також якісний аналіз матеріалів кримінального провадження і даних ретроспективного психологічного аналізу емоційного стану підекспертної на момент вчинення злочину.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Вибірка ґрунтується на основі аналізу 95 актів проведення стаціонарних судово-психіатричних експертиз (із психологічним дослідженням підекспертних на момент проходження експертизи) та комплексних судових психолого-психіатричних експертиз щодо жінок, обвинувачуваних у скоєнні суспільно небезпечних діянь проти життя та здоров'я особи (ст. 115–119, 121–128 Кримінального кодексу України). В усіх справах ухвалено експертне рішення, згідно

із яким підекспертні могли повністю усвідомлювати значення своїх дій та / або керувати ними на момент вчинення злочину.

Аналізуючи загальні соціальні показники жінок, які вчинили злочини, встановлено, що їх вік на момент скоєння суспільно небезпечного діяння коливався від 17 до 64 років.

За наявним рівнем освіти на момент вчинення суспільно небезпечного діяння виявилось, що не мали будь-якої освіти 2,1 % підсудних; початковий загальноосвітній рівень – 10,5 %; закінчена середня освіта – 22,1 %; середня спеціальна освіта – 43,1 %; незакінчена вища освіта – 1,1 %; закінчена вища освіта у 13,7 %. Здобули освіту у закладах для розумово відсталих 7,4 %. Із наведеного вище розуміємо, що серед зазначеного контингенту переважали особи, які мали середній спеціальний рівень освіти.

В анамнезі асоціальну поведінку (крадіжки, бійки, вживання психоактивних речовин, споживацько-утриманський спосіб життя тощо) мали 82 особи; 13 осіб виявляли позитивну соціальну спрямованість (мали постійне місце роботи, вели домашнє господарство). Стан алкогольного сп'яніння на період вчинення правопорушення зафіксовано у 10 підекспертних.

У 79 кримінальних справах були негативні характеристики на підкспертну особу; мали позитивну характеристику 6 осіб; у 10-ти формально-позитивна характеристика.

Усі справи ми розподілили на чотири групи відповідно до висновків експертів – лікарів-психіатрів – щодо психічного стану жінок на момент вчинення суспільно небезпечного діяння. У першу групу (А) увійшли жінки, у яких не виявлено будь-якого психічного захворювання – 46 випадків. До другої групи (Б) увійшли особи, у яких встановлено психічних розлад органічного походження (органічне ураження головного мозку, зокрема з різною виразністю когнітивних змін до легкого інтелектуально-мнестичного зниження; психоорганічний синдром до ступеня помірно вираженого) та легка розумова відсталість (в тому числі з емоційно-вольовими порушеннями) – 20 жінок. Третю групу (В) склали жінки, яким експертна комісія лікарів-психіатрів встановила діагноз: «психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання психоактивних речовин» – 15 осіб. Жінки із розладами особистості склали четверту групу (Г) дослідження – 14 випадків.

У статті при порівнянні груп спостережень наведено та проаналізовано результати, які мають достовірну відмінність на рівні $P < 0,05$ та $P < 0,01$.

У групі А у 24 випадках описана акцентуація характеру особистості, з них у 5 відзначається епізодичне вживання алкоголю. Індивідуально-психологічні властивості підекспертних осіб групи А проявлялися як: особистісне спрощення (57,1 %); демонстративні форми поведінки (49 %); дратівливість (63,2 %); імпульсивність (79,5 %); егоцентризм (65,3 %); зовнішньо обвинувачувальний радикалізм (39,8 %); низька сформованість морально-етичної сфери (48,9 %); схильність до витіснення наявних проблем (16,3 %); схильність накопичувати негативні переживання (38,8 %); схильність до самоафектації (36,7 %); зацикленість на переживаннях (38,8 %); екзальтованість емоційних переживань (30,6 %), жага вражень (38,8 %).

Потрібно відзначити, що у групі А експерти-психологи у 6 підсудних відзначали наявність стану емоційного збудження на момент вчинення злочину, який не досягав ступеня фізіологічного афекту та суттєво не вплинув на їх поведінку у зазначений період. У цих випадках у психологічному дослідженні підекспертних у структурі особистості відзначалися такі риси: емотивність (50,0 %); замкненість (16,7 %); схильність до уникання конфліктних ситуацій (33,3 %); емоційна лабільність (50,0 %); схильність до зовнішнього реагування (66,7 %); поверхневність переживань (66,7 %).

Аналіз отриманих даних дає змогу констатувати, що у групі А переважали особи, в структурі особистості яких відзначаються ($P < 0,01$): невисокий рівень інтелектуальної діяльності, нестійкість та поверхневність пізнавальних інтересів, педагогічна занедбаність, переважання розважальних інтересів, обмеженість світогляду, спрощеність ціннісних орієнтирів, несхильність до рефлексії.

Як бачимо з отриманих даних, наявні особливості емоційно-вольової сфери підекспертних групи А не мають вираженого характеру та в повсякденному житті не повинні призводити до соціальної дезадаптації. Тобто їх виразність не виходить за межі психічного здоров'я. Проте у поєднанні з обмеженістю інтересів, низькою сформованістю морально-етичної сфери, зовнішньо звинувачувальною позицією вони сприяють вчиненню агресивних дій у суб'єктивно складних ситуаціях (як «спрощена» реакція безпосереднього реагування на конфлікт).

Жінкам групи Б разом зі змінами у когнітивних процесах притаманні такі характеристики в структурі особистості: демонстративність

поведінки (45,0 %), емоційна лабільність (35,0 %), емоційна нестійкість (55,0 %), потреба домінувати в контактах (45,0 %), незрілість (40,0 %), схильність до збудливих форм реагування (80,0 %), імпульсивність (85,0 %), наполегливість у відстоюванні власної позиції (30,0 %), вольова нестійкість (45,0 %), поверхневність інтересів (80,0 %), швидка перенасичуваність діяльністю (55,0 %).

У групі В частіше порівняно з іншими групами трапляються «формальні потерпілі», тобто члени їх сім'ї (які, зазвичай, теж ведуть асоціальний спосіб життя) та формально знайомі підекспертної під час спільного вживання алкогольних напоїв. Як відомо, просте алкогольне сп'яніння підвищує поріг емоційного реагування особи, спричиняє вибір соціально несприятливих форм вирішення конфлікту.

Притуплення емоційних переживань, їх поверхневність та зміни особистості за адиктивним типом у групі В певною мірою відображаються у ставленні підекспертних до правопорушення в посткримінальний період.

Порівнюючи отримані дані, встановлено, що у групі В соціальна й особистісна деградація супроводжується більшою дратівливістю у поєднанні з меншою стриманістю ($P < 0,05$), здебільшого негайним емоційним реагуванням на стимули ($P < 0,01$), захисною позицією під час проходження судової експертизи ($P < 0,01$).

Жінкам групи Г в структурі особистості властиві: низький поріг розвитку емоційних реакцій (35,7 %); бажання справляти враження (57,1 %); неадекватно завищений рівень домагань (57,1 %); емоційна нестійкість (42,8 %); зарядженість емоційних переживань (57,1 %); схильність до самоафектації (34,3 %); зацикленість на негативних переживаннях (28,6 %); егоцентризм (71,4 %); несприйняття форм поведінки, які відрізняються від їхніх уявлень (42,8 %); імпульсивність (35,7 %); вольова нестійкість (14,2 %); дратівливість (57,1 %). Ці особливості відповідають встановленим психічним діагнозам за різновидами психопатії.

Цікавий той факт, що особам груп А і Г кількісно (за наявними у матеріалах провадження побутової характеристики, показів свідків) здебільшого притаманний асоціальний характер.

Жінки групи Г здебільшого виявляють риси збудливості (імпульсивність, дратівливість, схильність до самоафектації тощо), які відображаються у їхній повсякденній життєдіяльності, що й зумовлює

їхню асоціальну спрямованість. Особистісні властивості цієї групи, урахувавши встановлений діагноз, у вигляді низького порогу емоційного реагування та широкого кола ситуацій, які суб'єктивно сприймаються як тяжкі, конфліктні. Наявні індивідуальні особливості у поєднанні з конкретною конфліктною ситуацією відображаються у характері правопорушення, ніби за механізмом декомпенсації.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, на основі отриманих даних можна зробити висновок, що серед цієї категорії жінок емоційний стан, який міг би вплинути на їхню поведінку під час вчинення агресивних дій, наявний нечасто.

Також наявні особливості емоційно-вольової сфери цих жінок відповідають розподілу за нозологічною групою виявлених психічних хвороб. За результатами проведеного дослідження в такому ракурсі цікава певна схожість індивідуально-психологічних рис у психічно здорових осіб та жінок, яким встановлено діагноз «розлад особистості».

Наявні індивідуально-психологічні властивості жінок (із встановленим діагнозом «розлад особистості»), які вчинили суспільно небезпечні діяння проти життя та здоров'я особи, зазвичай відображені у характері правопорушення. Так, наявні в структурі особистості таких жінок риси збудливого кола визначальні при формуванні насильницьких дій за умови сприймання конкретної життєвої ситуації суб'єктивно важкої, котра сприймається як випробування та загроза для них.

При цьому жінки, які визнані психічно здоровими, здебільшого мають у структурі особистості риси, характерні для збудливого кола, які не виходять за межі «норми». Тобто, присутні, не виражені настільки, щоб впливати на нормальну соціальну адаптацію та позитивну соціальну спрямованість. Наявність в особистісній сфері таких характеристик, як обмеженість інтересів, спрощеність, низька сформованість морально-етичної сфери, зовнішньо звинувачувальна позиція, опосередковано формує обраний ними стиль життя.

Подальшого вивчення та аналізу в цій проблематиці потребують встановлення взаємозв'язку певних рис особистості злочинниці і потерпілого, співставлення характеристик конфліктної ситуації та характеру агресивних дій. Дослідження у цьому напрямі дасть змогу докладно вивчити механізми формування особистісних декомпенсацій при формуванні злочинної поведінки жінок.

Література

1. Антонян Ю. М. Преступность среди женщин / Ю. М. Антонян. – М. : Росс. право, 1992. – 256 с.
Antonyan Yu. M. Prestupnost sredi zhenshchin [Delinquency among women] / Yu. M. Antonyan. – Moscow : Russian Law, 1992. – 256 p.
2. Кунц Е. В. Исторический подход к проблеме женской преступности / Е. В. Кунц // Вестник Оренбург. гос. ун-та. – 2003. – № 6. – С. 57–59.
Kunts E. V. Istoricheskiy podhod k probleme zhenskooy prestupnosti [Historical approach to the issue of female delinquency] / E. Kunts // Bulletin of the Orenburg State University. – 2003. – N. 6. – P. 57–59.
3. Стасенко О. В. Преступное поведение: гендерный анализ / О. В. Стасенко // Женщина в российском обществе. – 2009. – № 1. – С. 57–63.
Stasenko O. V. Prestupnoe povedenie: genderniy analiz [Criminal behaviour: gender analysis] / O. V. Stasenko // Woman in Russian Society. – 2009. – N. 1. – P. 57–63.
4. Сафуанов Ф. С. Психология криминальной агрессии / Ф. С. Сафуанов. – М. : Смысл, 2003. – 300 с.
Safuanov F. S. Psihologiya kriminalnoy agressii [Psychology of criminal aggression] / F. S. Safuanov. – Moscow : Smysl, 2003. – 300 p.

УДК 159.923.2:001.8

М. А. Садова

Received June 19, 2014;

Revised July 17, 2014;

Accepted January 25, 2015.

**ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТА:
ОСОБИСТІСНО-СИТУАЦІЙНИЙ ПІДХІД**

У статті розкрито зміст професійної відповідальності як професійно значущої властивості особистості, що є результатом аналізу та узагальнення поглядів вітчизняних і зарубіжних учених на проблему відповідальності, авторського розуміння сутності цього феномену з погляду особистісно-ситуаційного підходу.

Теоретико-методологічний аналіз феномену професійної відповідальності дає змогу зафіксувати наявність декількох наукових теорій та підходів до дослідження структури професійної відповідальності особистості, а саме – трикомпонентної (Л. Дементій, А. Г. Спиркін, В. Ф. Сафін, Т. Н. Сидорова, М. Савчин),